

اداره امور شهری رشت در دوره مجلس اول (۱۳۲۴-۱۳۲۶ ق)

محمد بیطرفان^۱

چکیده:

مدیریت و اداره شهر توسط مردم، یکی از نتایج بزرگ انقلاب مشروطیت بود. شهر به عنوان مسقط الرأس تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ایران عصر قاجار، نقش مهمی را در فرآیند انقلاب مشروطیت ایفا کرد. بنابراین با ورود ایران به جمع کشورهای دارای حکومت قانون، طرح و برنامه‌ای که بتواند امورهای شهر را در حیطه اختیارات مردم قرار دهد، در اولویت برنامه‌های نمایندگان مجلس قرار گرفت. شهر رشت از جمله شهرهایی بود که هم در شکل‌گیری انقلاب مشروطیت و هم در اعاده آن پس از استبداد محمد علی شاهی نقش مهمی بازی کرد. بر این اساس از همان آغاز شکل‌گیری مشروطیت به تأسیس نهادهای مدنی بر طبق قانون برآمد. یکی از این نهادهای مدنی انجمن بلدیّه (شورای شهر) بود که وظیفه مهمّش، حفظ منافع شهر و ایفای حوائج شهرنشینان بود. انجمن بلدیّه با ایجاد قوانین شهری همچون آزاد سازی فروش برخی اقلام، سنگفرش کردن خیابان‌ها، تعیین نرخ ارزاق، تنظیفات شهری و ... به بهبود اوضاع نابسامان شهری و آسایش شهروندان شهر رشت پرداخت.

واژگان کلیدی: رشت، انتخابات، انجمن بلدیّه، اداره بلدیّه، مستبدان.

۱. دانشجوی دکتری تاریخ دانشگاه تربیت معلّم تهران

در ایران دوره اسلامی پس از ظهور اقوام و فرهنگ‌های مختلف به فلات ایران، نحوه تصدی مقام شهری و اداره امور شهری تحولات مهمی را تجربه نمود. اداره سنتی امور شهری در دوره‌های تاریخی با عناوینی همچون محتسب، رئیس، داروغه، کلانتر، و احتساب شناخته شده است. ولی در دوره ناصرالدین شاه، نخستین اداره مستقل درباره برنامه‌ریزی شکل گرفت و آن هم به خاطر الگو گرفتن شاه از شهرهای مدرن اروپایی بود. این اداره با عناوینی همچون نظیفیه و احتسابیه شناخته می‌شد. ولی در اواخر قرن ۱۳ و اوایل قرن ۱۴ قمری با تشکیل اداره بلدیه و پلیس به دست کنت دمونت فرت و نگارش نخستین دستورالعمل بلدیه و نظمیّه، تلاش‌های زیادی، حداقل در پایتخت، جهت ساماندهی امور شهری بر مبنای منطقی شکل گرفت (رک: اشراقی، ۱۳۸۱: ص ۲۳۱؛ حقدار ۱۳۸۳: صص ۳۷-۳۸). در همین سالیان «قانون تشکیل احتساب» هم به نگارش درآمد (قانون تشکیل احتساب، بی‌تا: صص ۱۶۹۸-۱۷۰۴).^۱

پس از انقلاب مشروطیت، اوضاع نامناسب شهری و عدم وجود دستگاهی جهت نظارت بر نرخ ارزاق و دیگر مسائل شهری، مجلس شورای ملی را در تنگنا قرار داده بود. بنابراین شکایت و اعتراض عامه مردم به خصوص در پایتخت، مجلس را بر آن داشت تا برای این مشکل مهم چاره‌ای بیندیشد (برای اطلاع بیشتر از نحوه تدوین قانون بلدیه بنگرید به: مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره اول، ۱۳۲۵: صص ۸۰-۸۱، ۱۳۱، ۱۳۹، ۱۴۷؛ ندای وطن، سال اول، ش ۲۱ (سه شنبه ۲۵ صفر ۱۳۲۵) ص ۱؛ همان، ش ۲۴ (سه شنبه ۹ ربیع الاول ۱۳۲۵) صص ۱-۳). تا اینکه پس از کش و قوس فراوان بر سر

۱. در این نسخه نفیس، زمانی ذکر نشده است ولی ظن قوی بر آن است که از نوع دستورالعمل کنت دمونت فرت الگو گرفته باشد. این نسخه که به قلم مجیرالدین علی محمد خان کاشانی نوشته شده است در راستای قانونی جهت احتساب دارالخلافه به نگارش درآمده است. در این دستورالعمل بنا به نوع غربی آن هزینه امور بلدیه را بر دوش مردم نهادند. این قانون دارای دو بخش است که بخش اول با عناوین تشکیل احتساب، تکالیف و دخل دارای ۱۶ فصل و بخش دوم با عنوان صورت امتیازنامه دارای هفت فصل است. چنانچه صورت این امتیازنامه تا پنجاه سال شمسی اعتبار داشت.

تصویب قانون بلدی سرانجام این نظامنامه تصویب شد و در روز ۲۰ ربیع‌الثانی ۱۳۲۵ به توشیح محمد علی شاه رسید.

این قانون در شهرهایی همچون تهران، اصفهان، مشهد، تبریز، قزوین و انزلی اعمال شد. رشت هم به عنوان یکی از شهرهای پیشرو در عرصه قانون‌خواهی به تأسیس این نهاد روی آورد. به هر طریق مشارکت شهروندی در اداره امور شهری باعث بهبود کارایی، تخصیص هزینه‌ها به سوی اولویتهای اجتماعی و پروژه‌های زیر بنایی می‌گردید. به هر حال وضعیّت بد رفاهی در اوان مشروطیّت شکل‌گیری نهاد بلدیه را از اولویتهای اولیه قرار داده بود. زیرا به نظر می‌رسید «تا اداره بلدیه در شهری نباشد، آن شهر را نمی‌توان شهر گفت» (ندای وطن، سال اول، ش ۴۱، (۲۴ جمادی‌الاولی ۱۳۲۵)، ص ۵).

نخستین انجمنی که برای رتق و فتق امور شهری در رشت تأسیس شد به سال ۱۲۸۷ ق در زمان حکمرانی ناصرالملک باز می‌گردد. صورت کلی این انجمن، بررسی احتجاجات شهری و کلی ایالت گیلان بود (سرتیپ پور، ۱۳۷۰: صص ۵۵۵-۵۵۶). یعنی تقریباً از همان زمانی که در تهران به نهاد احتسابیه نظر بیش‌تر افکندند در شهرهای دیگر هم مثل رشت این جریان شکل گرفت. چنانچه با توجه به صورت مذاکرات انجمن ولایتی گیلان به نظر می‌رسد قبل از تشکیل انجمن بلدیه نهاد احتسابیه دایر بوده است (انجمن ملی ولایتی گیلان، سال اول، ش ۴، (سه شنبه ۲۲ شعبان ۱۳۲۵)، ص ۴).

پیش از این پژوهش، تحقیق جامعی درباره انجمن بلدی رشت صورت نگرفته بود بلکه به صورت پراکنده اسناد و مطالبی منتشر شده بود. هدف اصلی این مقاله هم شناخت انجمن بلدیه رشت به عنوان نخستین انجمن شهر است. سؤالاتی که در این زمینه مطرح می‌شود: ۱. انجمن بلدیه رشت چگونه شکل گرفت؟ ۲. فعالیت‌های انجمن بلدیه در چه راستایی بود؟ ۳. منابع درآمدزایی بلدیه از چه راه‌هایی بدست می‌آمد؟

انتخابات

با ورود ایران به عرصه مشروطه‌خواهی شهرهایی با صبغه روشنگری به دنبال ایجاد نهادهای مشروطه برآمدند. در این میان برخی شهرها زودتر و برخی دیگر دیرتر به این نهاد دست یافتند. شهر انزلی با این که یکی از توابع رشت محسوب می‌شد جلوتر از شهر

رشت مبادرت به تأسیس بلدیه نمود.^۱ در راپورتی از انزلی علّت تشکیل نشدن بلدیه در رشت را عدم همّت مردم و دیگر سنگ انداختن مستبدین بیان می‌کند، زیرا انجمن بلدی را برای آنان مضر تلقّی می‌کرد (حبل‌المتین تهران، سال اوّل، ش ۲۱۷، ص ۲۴) (ذیقعه ۱۳۲۵)، ص ۳.

روزنامه نسیم شمال در تاریخ ۱۶ ذیحجه ۱۳۲۵ طّی خطابی به انجمن‌های رشت به جهت عدم تأسیس «هیئت اجتماعیّه انجمن بلدیه» گلایه می‌کند: «ای مجامع آراسته و انجمن‌های پیراسته، ای نفوس زکّیه که غیورانه در رشت تشکیل مجامع و انجمن داده‌اید. انجمن باید چون انجم رخشان مملکت را روشن و درخشان نماید. از پرتو انوار انجمن باید مدارس علمیه، هویدا و انواع صنایع و بدایع پیدا گردد چه شد که در شبهای تاریک مردم بیچاره را از گل و لجن وادبار نمی‌رهانید و در کوچه و محلّات، شبها چراغ روشن نمی‌کنید که باید در شب دیجور شخص بینا مثل کور از رفت و آمد عاجزآید و در هزار زحمت افتد. ای هادیان جدول انسانیت و راهنمایان طریق پیر بازار را تعمیر نمی‌نمائید که عبورش روح سواره و پیاده در عذاب و مرد و مرکب غریق لجن و منجلاب است. چرا در نظافت و پاکیزگی حَمّام‌ها اهتمام نمی‌ورزید که از دخول و خروجش شخص سالم، سقیم و کثیف می‌شود. چرا بهیئت اجتماعیّه انجمن بلدیه نظم نمی‌دهید که باعث آسایش عبّاد و رفاه بلاد است تا خورده بنیان دستک زنند و نگویند (لا اقسام بهذالبلد و انت حل بهذالبلد)» (نسیم شمال، سال اوّل، ش ۱۰ (۱۶ ذیحجه ۱۳۲۵) ص ۳).

با ادامه نارضایتی جراید و مردم، انجمن ولایتی گیلان مجبور شد مقدمات اوّلیه تشکیل انجمن بلدی را ایجاد کند. اوّلین حرکت انجمن با همکاری حکومت، انتخاب اعضای هیئت نظار از محلّات مختلف شهر بود. چنانچه هیئت نظار محلّات پس از انتخابات از محلّات بدین شرح اعلام گردیدند:

۱. با توشیح نظامنامه بلدیه در ۲۰ ربیع‌الثانی ۱۳۲۵ قرار انتخابات انجمن بلدی انزلی ۴ ماه بعد در ماه شعبان گذاشته شد و آخرین مهلت اخذ آرا هم ۹ شعبان معین گردید که بر مبنای آن باید شانزده وکیل انتخاب می‌شدند (حبل‌المتین تهران، سال اوّل، ش ۱۱۹ (۹ شعبان ۱۳۲۵) صص ۳-۴).

«جناب ملک‌الحکما [.]، جناب حاجی داود [.]، جناب معاون الرعایا [.]، جناب حاجی محمد اسماعیل وکیل التجار [.]، جناب حاجی میرزا ابوطالب [.]، جناب حاجی محمد باقر [.]، جناب موثق الممالک» (دهقان، ج ۵، ۱۳۸۰: ص ۷۳). همچنین نماینده حاکم (امیر اعظم) در انتخابات مؤیدالخاقان بود (همان، ص ۷۵).

با همت هیئت نظار، اعلان انتخابات در سراسر شهر منتشر گردید. در این اعلانیّه، شهر رشت را از جمله شهرهای متوسط‌الحال ایران معرفی کردند که بنا به شرایط مرقوم در نظامنامه می‌بایست دارای ۲۰ عضو باشد. در این اعلان، روز یکشنبه ۱۷ ذیحجه ۱۳۲۵ برای دادن تعرفه مشخص شد. مکان اعلام شده در این اعلان، عمارت ملک‌الحکما معین شده بود. مهلت پخش تعرفه از روز ۱۷ ذیحجه لغایت ۲۷ ذیحجه ۱۰ روز معین شده بود و روز جمعه ۲۷ زمان نهایی انتخابات معین گردیده بود که می‌بایست کسانی که دارای تعرفه می‌بودند در مسجد صفی حضور بهم می‌رساندند و تعرفه خود را به هیئت نظار تحویل می‌دادند (همان، ص ۷۳).

به نظر می‌رسد با وجود پخش اعلان از سوی هیئت نظار مردم جهت گرفتن تعرفه بدین هیئت مراجعه نمی‌نمودند.^۱ چنانچه در کنار عدم اطلاع رسانی حکومت درباره انتخابات بلدی ناآگاهی مردم هم از علل اصلی تعویق و تعلل در انتخابات انجمن بلدیّه بود. به طوری که تا اواسط ذیحجه پس از چند روز از اعلام واگذاری تعرفه فقط ۹۰ تعرفه صادر شده بود (گیلان، سال اول، ش ۱، ۱۸ ذیحجه ۱۳۲۵)، ص ۴.

۱. مشکل عدم حضور و استقبال مردم در انتخابات فقط به شهر رشت باز نمی‌گردد بلکه هیئت برگزاری انتخابات شهر تهران هم از این مسئله رنج می‌برد. به طوری که روزنامه حقوق از مردم دارالخلافه خواهش می‌کند که با رجوع به هیئت نظار تعرفه خود را دریافت دارند (حقوق، سال اول، ش ۱ (پنجشنبه ۲۹ جمادی الاول ۱۳۲۵) ص ۳). صبح صادق هم در سر مقاله شماره ۷۸ خود با عنوان «ادخلو البيوت من ابوابها» (صبح صادق، سال اول، ش ۷۸ (چهارشنبه ۲۸ جمادی الاول ۱۳۲۵) صص ۱-۲)، مردم را جهت گرفتن تعرفه انتخاباتی تهییج می‌کند. به نظر می‌رسد مردم شهر تبریز هم زیاد مایل به شرکت در انتخابات نبودند زیرا روزنامه انجمن تبریزی طی اخطاری به مردم می‌نویسد اگر در زمان فید شده جهت گرفتن تعرفه و یا دادن رأی اقدام نکنند «حقشان ساقط شده» و جای گله و شکایت ندارند (روزنامه انجمن تبریز، سال دوم، دوره اول، ش ۲۹ (۹ ذیحجه ۱۳۲۵) ص ۳).

نخستین انتخابات انجمن بلدیه به موجب اعلانی که در سطح شهر پخش شد، در تاریخ ۲۶ ماه ذیحجه سال ۱۳۲۵ در محل مسجد صفی رشت برگزار و در نتیجه ۲۰ نفر از میان آرای مأخوذه برای مدت چهار سال انتخاب شدند (نیکویه، ۱۳۸۷: ص ۳۶). به هر طریق انتخابات روز جمعه ۲۶ ذیحجه^۱ صورت انجام یافت و لیست نهایی نمایندگان منتخب بدین قرار مشخص شد (دهقان، ج ۵، ۱۳۸۰: ص ۷۵):

عدد آرا	منتخبین	عدد آرا	منتخبین	عدد آرا	منتخبین
۳۷	آقا میرزا باقر معیر	۶۰۹	آقا فرج الله	۹۰۲	حاجی میرزا ابوطالب
۲۲	افتخار التجار	۲۸	میرزا شفیع	۳۷	آقا رحیم شیشه بر
۱۸	مشیرالدیوان	۲۱	مؤثق الممالک	۲۲	مؤید الممالک
۱۱	آقا سید احمد تلمی	۱۴	حاجی داود	۱۵	ملا میرزا بابا پیشنماز
۵	مدبر الممالک	۵	میرزا جواد خان	۸	صمصام التجار
۳	ملا میرزا محمد علی	۴	آقا محمد باقر صراف	۵	آقا محمد علی
		۲	محتشم السلطان	۳	محمد ابراهیم

محمود دهقان در بازخوانی اسناد درباره انتخابات انجمن بلدیه رشت اعتقاد دارد که حاجی میرزا ابوطالب به عنوان رئیس انجمن بلدیه انتخاب شد (همان، ص ۷۸). در صورتی که سند مزبور مربوط به صورت جلسه پایان انتخابات می باشد که توسط هیئت نظار و نماینده حاکم مورد تأیید قرار گرفت. و هیچ اشاره ای به ریاست حاجی میرزا ابوطالب نمی شود. در اصل هم همینطور است زیرا هنوز جلسه اعضای منتخب بلدیه برای انتخاب رئیس و معاون و منشی آن شکل نگرفته بود. و صرفاً درصد بالای رأی منوط به ریاست نیست بلکه می بایست از طرف اعضا رئیس انجمن انتخاب می شد. در کنار این جریان نسیم شمال طی خبری به ریاست حاجی میرزا خلیل بر انجمن بلدیه خبر می دهد: «انجمن مبارکه بلدیه نیز به سعی و اهتمام آقای حاجی میرزا خلیل

۱. در سند اول جمعه، ۲۷ ذیحجه اعلام شده بود که احتمالاً اشتباه بوده است.

آقا که رئیس بلدیه است، شب و روز در فکر ترفیه حال اهالی و تخفیف قیمت اجناس و ارزانی ارزاق میباشند...» (نسیم شمال، سال اول، ش ۱۸ (۹ ربیع‌الثانی ۱۳۲۶) ص ۳). به هر حال اسمی از حاجی میرزا خلیل به عنوان منتخبین اعضای انجمن بلدی نیست. به نظر می‌رسد منظور نسیم شمال ریاست اداره بلدیه بوده است که در ۴ محرم ۱۳۲۶ دایر گردید (همان، ش ۲۱ (۱۴ جمادی‌الاول ۱۳۲۶) ص ۳).

مشکلات پیش روی انجمن بلدی

(۱) موانع کار انجمن بلدی از نگاه نسیم شمال
نسیم شمال «افکار صحیحۀ» هیئت بلدی را در جهت رفع موانع شهری همچون «تعمیر کوچه‌ها و پاک نگهداشتن حمامها، و میدانها، خیابانها، کالسک‌رو و پیاده‌روها و ...» را می‌ستاید. ولی دو عامل را مانع پیشرفت آن «خیالات مقدس» می‌داند. یکی «همراهی نداشتن بعضی از سبک مغزان وقت گذران و دیگر موجود نبودن وجوهات نقدیه» (همان، ش ۱۴ (غره صفر ۱۳۲۶) ص ۳).

(۲) اعتراضات مردمی
درباره این جریان، یکی از اهالی رشت به خاطر جوّ سیاسی شهر و عدم توجه به امور شهری، طرح شکوائیه را در روزنامه صبح صادق منتشر می‌سازد. وی بیان می‌کند با وجود گذشت ۲ سال از عمر مشروطه انجمن‌های شهر فعال هستند و هر روز چندین اعلانیّه به در و دیوار شهر می‌چسبانند که فلان مبحث در فلان انجمن گفتگو می‌شود. ولی تا به حال کسی از مردم و انجمن‌ها از خود نپرسیده‌است چرا با اینکه ۲ سال از مشروطه می‌گذرد، هنوز کوچه‌ها و خیابان‌ها کثیف است و یا اینکه پول کلان مالیات نواقل صرف چه چیزی می‌گردد (صبح صادق، سال دوم، ش ۶۰، (شنبه ۲۷ ربیع‌الاول ۱۳۲۶)، ص ۲).

(۳) دسایس مستبدین جهت خنثی کردن اقدامات انجمن بلدی
شور و خروش و عطش مردم در اخراج برخی مستبدین بسیار بالا بود. به عنوان نمونه در محرم ۱۳۲۶ که زمینه اخراج یکی از آنان را فراهم می‌نمودند، وی هم بیکار ننشسته با همکاری برخی مستبدین و نزدیکی با تعدادی از نمایندگان دارالشورای ملی، انجمن

بلدی را هدف قرار دادند و به تزلزل هر چه بیش‌تر این نهاد روی آوردند. هر چند روز سه شنبه ۲۲ محرم با حضور منتخبین انجمن بلدی به انجمن ولایتی رشت عقد اتحاد و اتفاق بین آنان بسته شد (گیلان، سال اول، ش ۵، (۲۸ محرم ۱۳۲۶)، ص ۱). ولی بنا به قول ناظم الاسلام می‌توان ادعا کرد. در این هنگام رشت فاقد انجمن بلدی بود (ناظم-الاسلام کرمانی، ج ۴، ۱۳۶۲: ص ۱۰۶). سرانجام تحصن برخی از نمایندگان انجمن سیار در انجمن ملی و درخواست پنجگانه شان به طور موقت انجمن ولایتی و انجمن بلدی را تعطیل نمود (خیرالکلام، سال اول، ش ۲۱، (۱۱ ربیع‌الثانی ۱۳۲۶)، ص ۲).

فعالیتهای بلدیّه

(۱) تعمیر راه پیر بازار (نسیم شمال، سال اول، ش ۱۸ (۹ ربیع‌الثانی ۱۳۲۶ ص ۳)
(۲) عمده برنامه‌های اجرایی انجمن بلدی رشت «سنگفرش کوچه‌ها و خیابانها ... طاق زدن زیر معابر به منظور [جلوگیری از] جریان فاضل آب ... رسیدگی به امور قصابخانه و نانوایا، تنظیفات شهری، شماره‌گذاری درشکه‌ها» و از این دست امور بود (فخرایی، ۱۳۷۱: ص ۱۳۲).

(۳) آزاد سازی فروش جو

یکی از کارهای خوب انجمن بلدی آزاد سازی فروش جو بود. زیرا زمان استبداد از طرف حکومت به عده‌ای خاص سپرده می‌شد که خود این یکی از عوامل گرانی بود «میزرا نورالله خان وزیر مالیه در این کار خیلی اصرار داشت انجمن بلدی رشت زنجیر از گردن بیچاره‌جو برداشت و او را گذاشت که آزادانه در همه جا و همه کاشانه قدم نهد تا همه بفروشند و همه بخرند و همه نفع ببرند و همه بخورند» (خیر الکلام، سال اول، ش ۲۰، (۶ ربیع‌الثانی ۱۳۲۶)، صص ۲-۳).

دخل انجمن بلدیّه

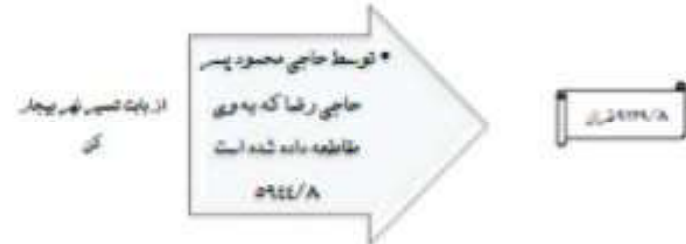
(۱) قرار مالیاتی ۱ قران در ماه برای طبقه تجار (کتاب نارنجی، ج ۱، ۱۳۶۷: ص ۱۳۸)
(۲) تعرفه دروازه‌بانی و مالیاتی به «کالسکه راه طهران و آرد و تریاک و ذوغال و مشروبات و قپان» (رابینو، ۱۳۵۲: ص ۸۹)

۳) تعرفه مالیاتی بر نانوایان چنانچه قیمت نان «دو هزار چهارصد دینار را بسه هزار» رسانیدند (همان، ص ۹۰).

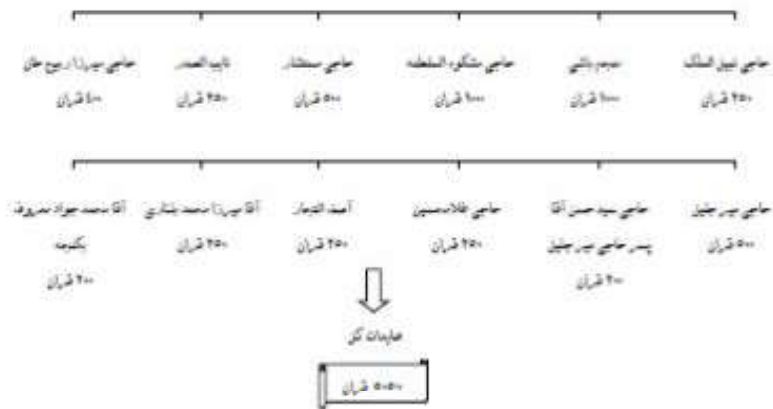
۴) مالیات بر طبقه بناها (همانجا).

۵) صورت دخل و خرج بلدی رشت در روزنامه گیلان (سال اول، ش ۶ (۷ صفر ۱۳۲۶) صص ۳-۴) فهرست شده است. این صورت خرج مربوط به انجمن ولایتی گیلان می‌باشد که تا پیش از تأسیس انجمن بلدیّه نوعاً وظایف این انجمن را به عهده گرفته بود. انتشار این صورت دخل و خرج از آن جهت مهم می‌باشد که بعدها انجمن بلدی پیرو این جریان، به درآمدزایی پرداخت. از آنجایی که هیچ نوع گزارش مالی از دوران کاری انجمن بلدیّه منتشر نشده است، این صورت مالی مهمترین سندی است که می‌تواند تا حدودی از وضعیّت درآمدزایی انجمن و عملکرد آن خبر دهد.

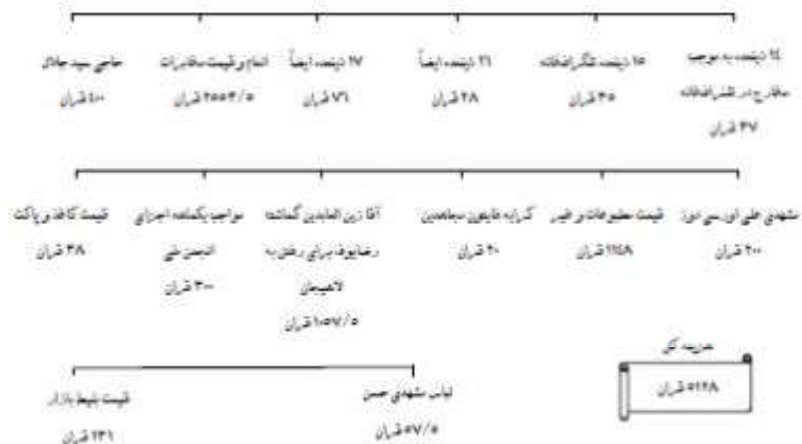
این صورت دخل و خرج که توسط روزنامه گیلان برای آگاهی مردم چاپ شده است؛ به دو قسمت تقسیم می‌شود: الف) صورت دخل: در صورت درآمد مشخص نشده است که وجوهی که از اشخاص اخذ شده به عنوان عوارض بوده است یا کمک‌های مردمی. به هر طریق این عواید یکی از مهمترین بخش محال درآمدزایی انجمن بود. عواید وصول شده از اشخاص ۹۲۷۵۵ قران بود؛ ب) صورت خرج (بدون در نظرگیری جمع صورت خرج تعمیرات و مخارج متفرقه که نزد آقا رضا تاجر، مدیر مطبوعه عروه الوثقی بود) ۱۷۷۱۲ قران بود. بیشتر مخارج انجمن ملی صرف ریگ ریزی خیابان کارگزاری، تعمیر نهر بیجار کن، تعمیرات، حق‌الزحمه، مخارج تلگرافخانه، مواجب اجزای انجمن و ... بود.

عایدات زمان بنوای رشتا

خرج به موجب قلماری آقا رضا

نتیجه گیری

شکل‌گیری نهاد مدنی بلدیه در شهر رشت، به یکی از مهمترین نهادهای شهری تبدیل شد. از آنجا که کارکرد و این نهاد مستقیماً در زندگی مردم نقش داشت. بنابراین از دیدگاه مردم اهمیت درخور توجهی پیدا کرد. فعالیت‌های انجمن بلدیه جهت اداره بهینه امور شهری همچون حفظ‌الصحه عمومی، نظیفات شهری، تعیین نرخ ارزاق، ساماندهی امور نواقل و ... توانست بخشی از مشکلات شهری را برطرف نماید. اما دخل و تصرف انجمن بلدیه در شهر، دور کردن مستبدان از مناصب شهری، جلوگیری از دخالت ناروای آنان در زندگی شهروندان و تحت فشار قرار دادن آنان، هر چه بیش‌تر مستبدان را برای ضربه زدن به این انجمن مردمی متحد کرد. به هر حال از فرجام انجمن در منابع خبری نیست اما ظن قوی بر این است که قبل از به توپ بسته شدن مجلس، توسط مستبدان شهر از کار افتاده باشد. به هر حال، نخستین انجمن شهر به مردم نشان داد که می‌توانند با انتخاب افراد توانمند شهری، به سامان دمکراتیک امور بپردازند و دست مستبدان را از دخالت در منافع شهری و ستم به شهروندان قطع نمایند.

منابع و مأخذ

کتاب‌ها و مقالات

- اشراقی، احسان، (فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۱)، «سخنی درباره کنت دومنت فورت
نخستین رئیس پلیس ایران»، بررسی‌های تاریخی، شماره ۳۸.
حقدار، علی اصغر، (۱۳۸۳)، مجلس اول و نهادهای مشروطیت، تهران، مهر نامگ.
دهقان، محمود، (۱۳۸۰)، «اولین انجمن شهر چگونه تأسیس شد»، گیلان‌نامه
(مجموعه مقالات گیلان‌شناسی)، ج ۵، به کوشش جکتاجی، رشت، طاعتی.
رابینو، ه.ل، (۱۳۵۲)، مشروطه گیلان از یادداشتهای رابینو به همراه وقایع مشهد،
به کوشش محمد روشن، رشت، کتابفروشی طاعتی.
سرتیپ پور، جهانگیر، (۱۳۷۰)، نام‌ها و نامدارها در گیلان، رشت، گیلکان.

فخرایی، ابرهیم، (۱۳۷۱)، **گیلان در جنبش مشروطه**، چاپ سوم، تهران، انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.

قانون تشکیل احتساب، (بی‌تا)، کتابخانه و موزه مجلس شورای اسلامی، شماره بازیابی ۹۴۵۲/۳۰.

کتاب نارنجی، (۱۳۶۷)، ترجمه حسین قاسمیان، به کوشش احمد بشیری، چاپ دوم، تهران، نور.

مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، (۱۳۲۵)، دوره اول، تهران، انتشارات اداره روزنامه رسمی کشور.

ناظم‌الاسلام کرمانی، محمد، (۱۳۶۲)، **تاریخ بیداری ایرانیان**، ج ۴، به تصحیح علی اکبر سیرجانی، چاپ چهارم، تهران، آگاه.

نیکویه، محمود، (۱۳۸۷)، **تاریخچه بلدیّه رشت (از مشروطه تا ۱۳۲۰)**، رشت، ایلیا. واهانیان، روبرت، (آذر و بهمن ۱۳۷۸)، «**رشت را فراموش نکنیم**»، نشریه گیله وا، سال هشتم، شماره ۵۵.

روزنامه‌ها

انجمن تبریز، سال دوم (۱۳۲۵ ق).

انجمن ملی ولایتی گیلان، سال اول (۱۳۲۵ ق).

حبل‌المتین تهران، سال اول (۱۳۲۵ ق).

حقوق، سال اول (۱۳۲۵ ق).

خیرالکلام، سال اول (۱۳۲۶ ق).

صبح صادق، سال اول (۱۳۲۵ ق).

گیلان، سال اول (۱۳۲۵-۱۳۲۶ ق).

نسیم شمال، سال اول (۱۳۲۵-۱۳۲۶ ق).

ندای وطن، سال اول (۱۳۲۵ ق).